

ПРИЧИНИ ДИСПРОПОРЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проводиться системне дослідження причин диспропорцій глобального соціально-економічного розвитку, оскільки є дуже важливим як у теоретичному, так і у практичному плані для подальшого розвитку економіки України.

В статье проводится системное исследование причин диспропорций глобального социально-экономического развития, поскольку является очень важным как в теоретическом, так и в практическом плане для дальнейшего развития экономики Украины.

This paper conducted systematic research on the causes of global imbalances socio-economic development is important both in theoretical and in practical terms, for further development of Ukraine.

Ключові слова: світова економіка, міжнародна економічна система, глобальний економічний розвиток, диспропорційний розвиток світової економіки.

На початку ХХІ століття, як свідчать реалії економічного буття, трансформаційні процеси у світовому господарстві суттєво динамізувались і набули системного характеру, результатом чого стало формування глобальної моделі економічного розвитку. Інтегруючи структурні елементи міжнародної економічної системи, вона надає їй внутрішньої цілісності та єдності на основі поглиблення інтернаціоналізації виробництва та обміну, зростання рівнів транснаціоналізації та інтеграції національних економік, модернізації технологічної основи сучасної ринкової системи, утвердження універсальних стандартів життєдіяльності та формування інститутів глобального менеджменту. Однак економічний глобалізм має суперечливий і диспропорційний характер, а його вигоди та загрози розподіляються вкрай нерівномірно як у міжкраїновому, так і в секторально-галузевому розрізах, що свідчить про нинішню його нездатність забезпечити тривалу економічну рівновагу у світовому масштабі.

Глибокі якісні зміни в характері і рушійних силах розвитку міжнародної економічної системи з превалюванням глобальних форм її функціонування потребують і нового рівня теоретичного осмислення сучасних світогосподарських процесів та їх категоріального визначення. Цим обумовлена поява в науковому обігу новітньої категорії «глобальний економічний розвиток», яка виражає зв'язок та співвідношення між усіма компонентами цілісної світової соціально-економічної системи. Виходячи з цього, особливої актуальності на сьогодні набувають дослідження диспропорційності як загальної форми глобального економічного розвитку, яка визначає його характер, сутнісні риси та векторну спрямованість.

З-поміж наукових праць, які містять фундаментальну розробку питань, пов'язаних з нерівномірним характером розвитку світового господарства на різних історичних етапах його еволюції, ступенем участі різних країн у системі міжнародного поділу праці та їх внеском у світове виробництво й інноваційно-технологічний розвиток суспільства, розкриттям факторів різношвидкісної динаміки економічного прогресу країн та регіонів світу, слід назвати роботи таких зарубіжних учених, як: С.Аміна, Г.Аніліоніса, Г.Аталли, М.Баскакової, Д.Белла, Б.Бінчака, Ф.Борншира, М.Бункіної, І.Валлерстайна, В.Вільданова, Д.Гелда, Г.Герреффі, Х.Гьорга, Т.Дос-Сантоса, М.Драгільова, П.Еванса, Е.Еміля, А.Ельянова,

Ф.Енгельса, Н.Зотової, В.Іноземцева, Ф.Кардозо, Т.Колафі, К.Коуліна, В.Кудрова, Е.Мак-Грю, К.Маркса, А.Меддісона, А.Милейковського, Дж.Міда, Т.Міттона, Т.Морана Г.Мюрдаля, К.Омае, Я.Певзнера, Ф.Перру, Е.Плетньова, Є.Примакова, Д.Рікардо, Дж.Робінсон, У.Ростоу, Л.Склейєра, А.Сміта, Р.Солоу, Е.Стробла, Я.Тінбергена, Е.Фесера, Р.Флориди, Р.Фукуями, А.Хіршмана, Й.Шумпетера та інших.

Цю проблематику активно досліджують і вітчизняні вчені-економісти, зокрема, Л.Антонюк, О.Білорус, В.Будкін, І.Бураковський, З.Варналій, А.Гальчинський, В.Геєць, І.Гладій, Б.Губський, І.Каленюк, Т.Кальченко, Г.Климко, Ю.Козак, Д.Лук'яненко, З.Луцишин, Ю.Макогон, С.Мочерний, О.Мозговий, В.Новицький, Т.Орехова, Є.Панченко, Ю.Пахомов, О.Плотніков, А.Поручник, О.Рогач, В.Рокоча, Л.Руденко-Сударєва, А.Румянцев, Є.Савельєв, В.Семиноженко, В.Сіденко, С.Сіденко, Н.Татаренко, А.Філіпенко, Т.Циганкова, В.Чужиков, О.Швиданенко, В.Шевчук, І.Школа, О.Шнирков та інші. Їх праці присвячені дослідженню новітніх процесів, що відбуваються у глобалізованій економіці, аналізу міжрегіональних та внутрішньо регіональних диспропорцій, асиметрій, дисбалансів соціально-економічного розвитку, транснаціоналізації економічних систем та процесів формування глобального конкурентного середовища, економічної дивергенції та конвергенції країн, глобальної фінансової інтеграції та процесів техноглобалізму тощо.

Однак багато аспектів цієї багатогранної наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими. Насамперед потребують подальшого дослідження теоретичні засади глобального економічного розвитку, зокрема через призму визначення причин диспропорційного розвитку світової економіки, що і є метою даної статті.

Таким чином, системне дослідження причин диспропорцій глобального соціально-економічного розвитку є дуже важливим як у теоретичному, так і у практичному плані для подальшого розвитку економіки України, що і обумовило вибір теми даної статті, її мету та завдання, які полягають у наступному:

- визначення історичних етапів нерівномірного розвитку капіталістичної ринкової системи;
- конкретизація поглядів науковців на диспропорційні процеси, які спричинили виникнення кризових явищ в економіці.

Процес глобалізації обумовив серйозні зміни у міжнародному поділі праці, а також характер і принципи світогосподарських зв'язків. На цьому тлі відмінності у мірі та якості залучення різних країн в інтеграційні процеси посилили розбіжності у темпах і якості їх економічного розвитку, що призвело до утворення глобальних диспропорцій.

Варто наголосити, що диспропорційність необхідно розглядати залежно від об'єкта і суб'єкта дослідження. Це дає можливість констатувати два варіанти впливу на економічний розвиток – позитивний та негативний, незважаючи на закладений у термін негатив з філологічної точки зору [1–7].

На підтвердження вищезазначеної думки слід вказати на те, що глобальним процесам притаманний суперечливий характер, оскільки, з одного боку,

глобалізація економіки за рахунок оптимізації системи міжнародного поділу праці й зниження митних бар'єрів надає змогу зменшити витрати виробництва, залучати капітали ТНК і ТНБ для розв'язання проблем модернізації економіки та прискореного розвитку окремих країн і регіонів, сприяє розповсюдженню нових технологій. З іншого боку, вона приводить до розмивання державних кордонів й загострення конкуренції на ринку товарів, послуг, капіталів.

Можна стверджувати, що глобалізація – це інноваційний процес, якому притаманна полюсно-дифузна структура. Інноваційні імпульси зароджуються у найрозвинутіших частинах світу, а потім розповсюджуються по всьому. Проте саме у центри глобальних економічних мереж надходять доходи від нововведень. Це призводить до посилення диспропорцій у світовій економіці та наростанню соціальної поляризації. Водночас, участь у глобальних процесах країн периферії та напівпериферії, до яких можна віднести держави СНД та Україну зокрема, надає їм певний шанс розвитку через залучення іноземних інвестицій і нових технологій. Однак розподіляються ці фактори розвитку по території держав нерівномірно, посилюючи наявні диспропорції.

Протягом останніх тридцяти років світове господарство охарактеризувалося певними особливостями розвитку, а саме: посилення міждержавної соціально-економічної нерівномірності, накопичення значних дисбалансів у фінансовій сфері, виникнення суттєвих відмінностей у галузевій структурі економічних систем різних країн світу. Ні для кого не є таємницею, що протягом усього ХХ століття ядро світової економіки було репрезентовано країнами світової тріади (США – Японією – ЄС), які завдяки колосальному науково-технологічному та виробничому потенціалу стали основними продуцентами товарів і послуг і, здійснюючи багаторічну наступальну експансію у всіх сегментах світового ринку, контролюють майже 75% міжнародної торгівлі та близько 80% інвестиційних та фінансових потоків. Саме ці держави мають у наш час реальний вплив на кількісно-якісні параметри глобальної економічної системи та визначають основні тренди світогосподарського розвитку. Тимчасом решта країн світу можуть лише «підлаштовуватись» під стратегії їх корпорацій, діяльність яких набула глобального характеру і зорієнтована на встановлення тотального контролю за найприбутковішими сферами міжнародного бізнесу, а також монополії на природні, виробничі, технологічні, інформаційні та фінансові ресурси приймаючих країн [17].

Сучасний глобалізм вказує на те, що сьогоднішня модель розподілу світової економічної влади досягла своїх граничних меж, нині вона зазнає суттєвих модифікацій у зв'язку зі стрімким проривом кількох країн – колишніх аутсайдерів світової економіки – в лідери цивілізаційного прогресу. Серед таких держав слід відзначити насамперед Китай, Індію, Бразилію, Індонезію, Сінгапур, Гонконг – країни близькосхідного регіону, котрі на основі максимальної мобілізації національної ресурсної бази й ефективного використання глобалізаційних факторів економічного розвитку мають цілком реальні перспективи в недалекому майбутньому стати новими світовими центрами економічної, технологічної, інформаційної та фінансової влади. Про це свідчить, зокрема, той факт, що вже

сьогодні в цих державах також активно формуються галузі шостого технологічного укладу, які визначатимуть міжнародну конкурентоспроможність країн на найближчі десятиріччя [17].

Вищезазначені та низка інших диспропорцій, які ми розглянемо нижче, знижували стійкість світової економіки, оскільки її ефективне функціонування, як і будь-якої іншої системи, можливе тільки за наявності певного набору взаємопов'язаних елементів, що входять до її складу, та за умови забезпечення їх пропорційності.

Події останніх років вказують на те, що економіка України дуже чутлива навіть до незначних коливань кон'юнктури зовнішніх ринків. Як вказується в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень (за редакцією заслуженого економіста України Я.А. Жаліла), зовнішні шоківі впливи швидко поширюються та мультиплікуються в національній економіці, спричиняючи потрясіння банківської системи, пригнічуючи діяльність галузей реального сектору, дестабілізуючи валютний ринок. При цьому недостатня розвиненість каналів впливу на економічні процеси з боку держави через незріле інституційне середовище та структурні викривлення ринкового середовища в умовах високого рівня тінізації призводять до слабкої керованості економіки. Досвід реалізації заходів протидії кризовим явищам 2008–2009 років продемонстрував слабку дієвість керуючих впливів на національну економіку в умовах розбалансованості зовнішнього сектору [14, с.4].

У зв'язку з цим, для визначення чинників, які мали дестабілізуючий вплив на економіку всіх країн світу та економіку України зокрема, необхідно з'ясувати основні диспропорції розвитку світової економіки у докризовому і кризовому періодах.

Досліджуючи причини виникнення диспропорцій у світовій глобалізованій економіці, слід зосередити увагу перш за все на ретроспективному аналізі розвитку світової капіталістичної ринкової системи, який досить ґрунтовно провели Я.М. Столярчук та К.С. Кондратчук. Цей аналіз вказує на постійно існуючу нерівномірну динаміку прогресу її підсистем як закономірного результату поглиблення міжнародного поділу праці, різноінтенсивності процесу галузевого та територіального нагромадження капіталу, а також впливу економічних, технологічних, демографічних, природних та інших факторів. Я.М.Столярчук обґрунтовує, що наукове осмислення нерівномірності економічного розвитку фактично бере свій початок із зародження капіталістичних відносин у кінці XV ст. Дослідження еволюції, узагальнення та структуризація основних концепцій нерівномірності розвитку капіталістичної ринкової системи дозволили науковцю виокремити шість історичних етапів у дослідженні даної проблематики за визначальними критеріями (рис. 1).

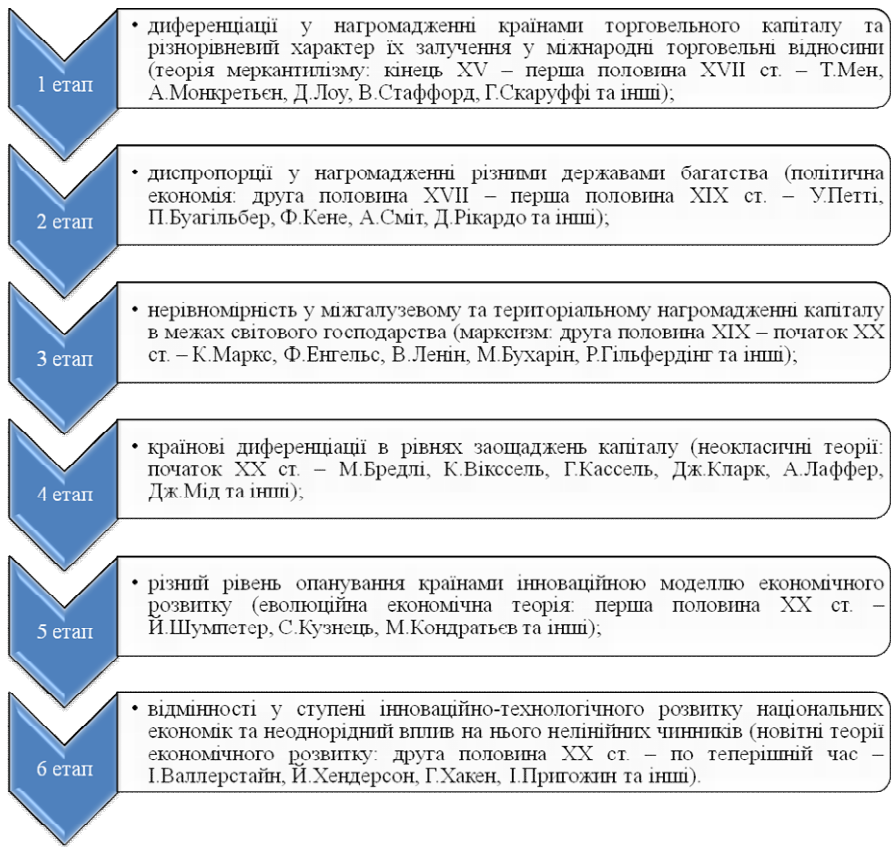

Рис. 1. Історичні етапи нерівномірного розвитку капіталістичної ринкової системи

Результатом проведеного аналізу є доведення того, що за умов глобалізації нерівномірність вичерпує свій теоретичний потенціал щодо визначення глобального економічного розвитку, а тому з методологічних позицій глобалістики необхідно застосовувати категорію «асиметрія глобального економічного розвитку» – усталену відсутність структурної рівноваги глобальної економічної системи, яка проявляється у непропорційності розвитку підсистем і елементів світового господарства в силу об'єктивно існуючих суперечностей між ними [17, с.5, 11-13].

Проте, на нашу думку, на відміну від нерівномірності, незбалансованості, асиметричності, саме диспропорційність є більш універсальною та загальною формою економічного розвитку, оскільки визначається як певне відхилення від пропорцій, пропорційності, збалансованості, як намагання досягнення пропорційності, незалежно від того, наскільки відхилення малі або значні. Все, що нас оточувало, оточує чи буде оточувати у всесвіті, прагне до гармонії, пропорційності. Порушення даної пропорційності, тобто диспропорційність, в свою чергу, є також рушійною силою суспільного як прогресу, так і регресу, оскільки виступає і інструментом виявлення, і механізмом тимчасового розв'язання суперечностей розвитку капіталістичної ринкової системи, що

відбувається через різноманітні кризи, в тому числі і першої глобальної економічної кризи 2007–2009 років.

Отже, як вказує в своєму дослідженні К.С.Кондратчук [9, с.58-60] надзвичайно важливим сьогодні для України є вивчення зарубіжного досвіду виникнення кризових явищ, їхніх наслідків та причин подолання з метою застосування найефективнішого інструментарію задля подолання кризи як диспропорційного явища в економіці (табл. 1).

Таблиця 1

*Погляди науковців на диспропорційні процеси,
які спричинили виникнення кризових явищ в економіці*

Автор 1	Основні погляди 2
Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: ЭКСМО, 2007. – 332 с.	Кризові явища в економіці А. Сміт називав «перегрівими» економічної системи. У праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) він зазначав, що перегриви в економіці є результатом спекулятивних дій. Наприклад, спроба банків залучити покупців облігацій виплатою високих відсотків призводить до повної втрати капіталу.
Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. – Third edition. – London, 1821.	Д. Рікардо підтримував думку тих часів про безкризову ситуацію на ринку і рівноважний стан економіки за повної зайнятості населення. Проте він не враховував можливість кризи перевиробництва (або недоспоживання). Учений зазначав, що товари завжди обмінюються на інші товари, а гроші є одиницею обміну цих товарів. Також він наголошував на тому, що ситуація перевиробництва одного товару на ринку можлива, але цього не може статися з усіма товарами одночасно.
Сей Ж.-Б. Трактат політичної економії. – К.: Основи, 2001. – 213 с.	Ж.-Б. Сей у праці «Трактат політичної економії» (1803 р.) поділяв класичний погляд на неможливість існування всезагальної економічної кризи, а локальні кризові прояви пояснював диспропорцією в роботі таких економічних феноменів, як виробництво, розподіл і споживання.
Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения в связи с будущим совершенствованием общества. – СПб., 2003. – 250 с.	Т. Мальтус, що увійшов в історію світової економічної думки насамперед як розробник закону народонаселення, пов'язував виникнення кризи з проблемою перевиробництва. Зокрема, він вказував на те, що повністю вироблені товари можуть споживатися тільки соціальним класом населення, що не стосується ні капіталістів, ні робітників, тобто середнім класом. Оскільки робітники, чия заробітна плата визначалася прожитковим мінімумом задля збереження певного природного рівня народжуваності, не могли покрити платоспроможним попитом всю вироблену продукцію, то це могли зробити великі капіталісти. Але капіталісти схильні до заощадження частини доходу. Це твердження отримало назву «доктрини недоспоживання». Отже, за Т. Мальтусом, для покриття виробництва необхідним є певний обсяг витрат із прибутку і ренти на предмети розкоші, що й може певним чином пом'якшити проблему перевиробництва.
Маркс К. Капитал: в 2-х т. – М.: Терра – книжный клуб, 2009. – Т. 1. – 192 с.	Необхідно зазначити, що основний напрям у теорії вивчення причин і наслідків виникнення криз визначив К. Маркс у фундаментальній праці «Капітал», де подає кілька означень поняття «криза», кожне з яких розкриває один з аспектів цього складного явища економіки: 1. Криза є моментом порушення чи переривання процесу виробництва. 2. Криза – це вихідний пункт нових капіталовкладень, який більшою чи меншою мірою створює нову базу для наступного економічного циклу. 3. Криза – це момент тимчасового насильницького порушення рівноваги між попитом і пропозицією. 4. Криза – це спосіб насильницького здійснення єдності фаз процесу виробництва. 5. Криза – форма вирівнювання. 6. Криза – форма прояву всіх суперечностей капіталістичної економіки.
Энгельс Ф. Анти-Дюринг. – М.: Издательство политической литературы, 1967. – 484 с.	У 1878 р. у праці «Анти-Дюрінг» Ф. Енгельс писав: «Величезна спроможність важкої промисловості до розширення... проявляється тепер у вигляді потреби розширювати цю промисловість і якісно, і кількісно, потреби, яка не враховує ніякої протидії. Ця протидія формується споживанням, збутом, ринками для продукції важкої промисловості. Спроможність же ринків як до екстенсивного, так і до інтенсивного розширення визначається зовсім іншими законами. Розширення ринків не встигає за розширенням виробництва. Колізія стає періодичною. У торгівлі розпочинається застій, ринки переповнюються масою продуктів, що не знаходять збуту, готівкові кошти зникають із грошового обігу, кредитування припиняється, фабрики зупиняються, працівники втрачають засоби існування через перевиробництво. Банкрутства ідуть за банкрутствами. Застій відбувається впродовж років до тих пір, поки маси виробничих сил і продуктів розійдуться або знищаться і знову поступово встановиться рух виробництва й обміну».
Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей	Представник неокласичної школи Дж. М. Кейнс у праці «Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей» (1936 р.) розумів під кризою економічну проблему, яку здатна

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

<p>грошей. – К.: Барви, 1998. – 210 с.</p>	<p>врегулювати послаблена монетарна політика держави. Таким чином, Дж. М. Кейнс обґрунтував необхідність державного втручання у регулювання економічної політики, а також визначив першопричини кризових явищ, які полягають у схильності до заощадження чи споживання капіталістами.</p>
<p>Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. – М.: Коралл, 1997. – 195 с. Харрис Ст. Дж., Гордон Р. Дж. Макроэкономика. – 11 изд. – М., 2009. – 680 с.</p>	<p>Е. Хансен та С. Харріс доповнили причини виникнення криз теорією стагнації, яка поширилась у США в 30-ті роки ХХ ст. та у часи Другої світової війни. За цією теорією, до початку Другої світової війни завершився стрімкий розвиток капіталізму через сповільнення темпів приросту населення, відсутність вільних земельних ділянок, а також – уповільнення технічного прогресу. Шляхи виходу з такої ситуації різні представники кейнсіанства бачили по-різному. Одні вбачали вихід у великих державоугодженнях і закупівлях, інші пропонували збільшити податки – до 60% заробітної плати, державні позики, треті – використовувати додаткову емісію грошових коштів в обігу для покриття державних закупівель. Американські кейнсіанці оголосили головним засобом подолання кризи держбюджет.</p>
<p>Мизес Л. Экономический кризис и его причины. – СПб.: Либроком, 2003. – 224 с.</p>	<p>Найбільш вдалим є ідея Л. фон Мізеса, який пророкував Велику депресію за кілька місяців до її початку. Праця Л. фон Мізеса «Причини економічної кризи» (1931 р.) зробила суттєвий внесок у розвиток економічної теорії сучасності. Особливо точно описаний механізм кризи й етапи його існування. Л. фон Мізес обґрунтовує зміни в діловій активності тим, що банки розпочинають самовільно змінювати рівень природної відсоткової ставки. Банки знижують відсоткові ставки, що призводить до збільшення видачі кредитів населенню, зокрема підприємцям. При цьому ці кредитні кошти не забезпечені золотим стандартом. Л. фон Мізес обґрунтовує збереження відсоткової ставки на природному рівні за невтручання банків у здешевлення кредитів для підприємств, окрім ситуацій природних катаклізмів. Ділові цикли виникають через банківські інтервенції за рахунок флуктуації відсоткових ставок. Бізнес, побудований на дешевих кредитах, приречений на загибель. Збільшення кредитів, отриманих підприємствами, веде не до збільшення виробництва товарів, а до початку реструктуризації. При цьому для швидкого повернення кредитів виробники підвищують ціни на свою продукцію, відповідно зростає інфляція. Розпочинається паніка серед населення. Населення заощаджує кошти, звертається до накопичення грошових коштів у зовнішній валюті і бартеру, тому національна валюта поступово знецінюється. Політика дешевого кредитування забороняється. Центробанк вносить обмеження в діяльність комерційних банків і вони припиняють кредитування населення. Чим скоріше комерційні банки припинять видачу кредитів, тим менше постраждає економічна система окремо взятої країни. Таким чином, Л. фон Мізес підкреслює періодичність настання криз через призму маніпулювання комерційними банками природною відсотковою ставкою.</p>

За вдалим висловом К.С. Кондратчука, криза – це складний перехідний стан економіки, якому притаманна біфуркаційна єдність перевиробництва та недоспоживання, що приводить до структурного оздоровлення економічної системи будь-якого рівня. Економічна наука виокремлює у виробничому циклі чотири фази: криза, депресія, поживлення, підйом. Фаза кризи є конституючою фазою циклу, оскільки криза слугує механізмом подолання диспропорцій, стимулює до підвищення технологічної ефективності фірм шляхом оновлення та модернізації основного капіталу [9, с. 60].

Отже, за останні сорок років катастрофічно змінився світ – він став глобальним, а точніше, його зробили таким наймогутніші країни на чолі зі США, створивши небачену в історії людства систему силового глобалізму – машину всесвітньої експлуатації. Причому глобалізм, як нова злаякісна система світопорядку й світовлаштування, призводить до системного кризового циклу світового суспільства, руйнує стійкість ціннісних форм світоустрою, підриває державно-центричну структуру міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Вдовічен А.А. Теоретичні підходи дослідження категорії диспропорції / А.А. Вдовічен // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Вип. III (43). Економічні науки. – С. 62–73.
2. Вдовічен А.А. Диспропорції міжнародних інвестиційних процесів / А.А. Вдовічен // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Вип. IV (44). Економічні науки. – С. 210–218.
3. Вдовічен А.А. Особливості глобалізаційних процесів і диспропорційності на світовому ринку / А.А.

- Вдовичен // Науковий вісник Чернівецького національного університету: збірн. наук. пр. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2011. – Вип. 579–580. Економіка. – С. 139–145.
4. Вдовичен А.А. Глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики: подходы и тенденции / А.А. Вдовичен // *Vedecký časopis vysokej školy ekonomie a manažmentu verejnej spravy*. – Bratislava, 2011. – No.2. – Volume VII. – P. 111–118.
5. Вдовичен А.А. Актуальные проблемы современной науки: глобализационные процессы и диспропорциональность мировой экономики / А.А. Вдовичен // *Экономика, психология, бизнес*. – Красноярск, 2011. – № 21. – С. 6–10.
6. Вдовичен А.А. Індекси глобальної конкурентоспроможності та диспропорційність розвитку / А.А. Вдовичен // *Журнал європейської економіки*. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – Том 10 (№3). – С.270–281.
7. Вдовичен А.А. Особливості диспропорційності національної економіки у контексті міжнародних порівнянь / А.А. Вдовичен // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2012. – Вип. I (45). Економічні науки. – С. 47–60.
8. Энгельс Ф. Анти-Дюринг / Ф.Энгельс. – М.: Издательство политической литературы, 1967. – 484 с.
9. Кондратчук К.С. Сутність і причини кризових проявів у світовій економічній системі / К.С. Кондратчук // *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. – 2010. – №1(103). – С.57–63.
10. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения в связи с будущим совершенствованием общества / Т. Мальтус. – СПб., 2003. – 250 с.
11. Маркс К. Капитал: в 2-х т. / К. Маркс. – М.: Терра – книжный клуб, 2009. – Т. 1. – 192 с.
12. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: ЭКСМО, 1994. – Т. 12: Торговый кризис в Англии. – 904 с.
13. Мизес Л. Экономический кризис и его причины / Л. Мизес. – СПб.: Либроком, 2003. – 224 с.
14. Прогнозування зовнішньої стійкості економіки України. Аналітична доповідь / за ред. Я.А. Жаліла. – К., 2013. – 30 с.
15. Сей Ж.-Б. Трактат політичної економії / Ж.-Б. Сей. – К.: Основи, 2001. – 213 с.
16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: ЭКСМО, 2007. – 332 с.
17. Столярчук Я.М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук / Я.М.Столярчук. – Київ, 2009. – 37 с.
18. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен. – М.: Коралл, 1997. – 195 с.
19. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation / D. Ricardo. – Third edition. – London, 1821.